

УДК 39:636.09(477.86)

Тетяна ФАЙНИК

НАРОДНА ВЕТЕРИНАРІЯ НА ПОКУТТІ

В дослідженні подається локальна специфіка лікування та запобігання хвороб у домашньому тваринництві; описуються лікарські засоби, особливо рослинні; розглядаються методи лікування певних недуг; розкриваються основні вимоги правильного догляду за худобою і домашньою птицею; подаються відомості про тих, хто займався лікуванням тварин.

Ключові слова: Покуття, ветеринарія, худоба, кінь, домашня птиця, народні звичаї, лікувальна магія.

© Т. ФАЙНИК, 2017

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 1 (133), 2017

З давня однією з провідних галузей народного господарства вважалося тваринництво. Як і по всій Україні, на Покутті утримували худобу: корів, овець, кіз, коней, волів та ін. Покуття перетинали шляхи, що з'єднували історико-етнографічний регіон з іншими частинами України та з країнами Європи й арабського Сходу. Етнограф Б. Гакет у 1793 р. писав, що понад Черемошем проходив тоді «головний шлях, яким купці переганяли худобу з Волині, Поділля, Південної України на Угорщину». Польський дослідник М. Горн наводив свідчення, що цим шляхом переганяли від 20 до 25 тисяч волів щорічно. Переважно цим займалися вірмени. Для випасання худоби в багатьох селах виділяли місце, яке називали «вигін» [9, с. 579].

Тварини, як і люди, хворіли, а оскільки тварина для людини була і харчем, і робочою силою, та, власне, худоба, птиця й інші тварини визначали матеріальний стан сільського мешканця, то вони намагалися якнайкраще її обходити. Добрий догляд худоби не тільки підносить людську цінність господаря, але й збільшує вартість тварини.

Перша світова війна та українсько-польська війна 1918—1919 рр., постійне перемирення лінії фронту (4 рази проходив територією Покуття) завдали економіці краю значних руйнувань. Було знищено багато будівель, поранено або «реквізовано» на воєнні потреби багато худоби та коней. Наприклад, про економічний занепад міста Тисмениця та її околиць свідчить той факт, що довоєнну кількість худоби і коней вдалося відновити лише в 1927 р. [10, с. 46]. На цій же території у 1931 р. налічувалося лише 450 коней, 1220 штук худоби, 1596 штук свиней, 107 штук овець і кіз [13, с. 10—11]. Якщо брати до уваги, що станом на 1927 р. у місті проживало 7027 мешканців, то можна констатувати, що така кількість худоби не могла задовольнити потреб населення в продукції тваринництва [14, с. 24]. По війні, у 20-х рр. минулого століття, на Покутті купівельна спроможність селян була дуже низькою, а вартість золотого на той час була незначна. Наприклад, 1 кг яловичого м'яса коштував 2,43 зл., 1 л молока — 0,45 зл., 1 кг масла — 6,57 зл., кінь робочий — 341 зл., корова — 282 зл. [9, с. 219]. Тому найпершим завданням дбайливого господаря було подбати про здоров'я тварини, її вигляд та місце перебування. Для того намагалися дотримуватися певних правил. А саме: стайні ставити на добре провітрюваних місцях, але без протягів, з добрими стока-

ми сечовини, при можливості подалі від дому, бо аміак діє на людську дихальну систему негативно. Стайня має бути сухою, підстилки під тваринами часто змінюватися (зранку і ввечері). Для підстилки годиться солома, сухе листя. Прибиралося у стайні кожен день, а «детально, то раз у місяць»¹. Принаймні 2—3 рази до року робилася так звана дезинфікація («очищення»), коли обпалювали стіни та інвентар, зіскрібали і обливали окропом підлогу у стайні і цілі курники, білили стіни. Знали, що безрогим тваринам слід давати дерев'яну підлогу, не кам'яну або вогку, бо інакше тварини перестудять ноги і шлунок. Внаслідок цього вони втрачають опірність проти хвороб. Наприклад, через недогляд чи ушкодження шкіри можна спричинити занепад інших частин тіла тварини, а тим самим викликати недугу, якої не сподівалися. «На жаль, на шкіру звертали мало уваги. Ще коней чистили як так, зате корови бували такі обталапані, що зараз пізнати байдужого господаря. От в літі, коли худоба йде на пасовиско, вона має можливість сама подбати про себе, про свою чистоту. Вона сама вичіхується з нечистоти і виглядає ще с'як-так. Затє зимою, коли стоїть на припоні, а її господар цілком собі байдужий, хоча зимою у нього більше часу, тоді корова зі всіх боків обліплена гноєм»².

Про те, чи тварина здорова, визначали з загального її вигляду, тобто тварина весела чи сумна, чи не втрачає орієнтації і не знає, що діється навколо неї, як тримає голову, який вигляд її шкіри. Здорова тварина має м'яку (еластичну) шкіру, яка покрита ніжною «шерстю», а у недужих — суха і дрижить, «волосся» без полиску і настобурчене, навіть часом «шерсть» кусками відпадає. Здорова тварина має постійне бажання їсти. Звертали увагу на кількість відходів (сухі чи вологі), яка температура тіла тварини, її пульс і дихання. Тварина є здоровою, «якщо її середина добра», тобто, якщо всі її органи правильно функціонують, вона добре рухається, харчується та розважається, швидко звертає увагу на своє оточення, голову тримає догори.

Господарі спостерігали за своїми тваринами, добре їх знали і зауважували найменші їх рухи. «Час-

то можна пізнати із рухів хорої тварини, що їй щось долягає». Наприклад, зауважували, коли тварина нагло падає, то це вказує на збурення в органах травлення, або коли повільно кладеться і ноги підкладає під себе — це вказує на грудну недугу і ревматизм. Якщо кінь обертає голову до обох боків тулуба («тріпає головою») — можна припустити, що він має кольки. Губи у недужої тварини стають сухими і гарячими, ноги холодними, роги гарячими, часто спостерігається дрижання.

Кожен господар хотів мати якнайбільше різноманітної худоби і птиці, розмножувати її і мати з неї не тільки поживу, а й найбільший прибуток. Корова — «найпожиточніше звіря» в господарстві, й тому добрий господар старанно піклується нею. Корова була годувальницею сім'ї, а ще деколи її використовували як робочу силу. Але добрі господарі знали, що «з рогатої худоби може бути троякий пожиток: молочність, працьовитість і випас-тучення. Звичайно, найкраще вибрати один з них, і для того лише пожитку тримати відповідну худобу, бо у всіх трьох напрямках ніяка раса худоби не дасть високого пожитку»³. Для цього господар мусів вміти розпізнавати, чи здорова його худоба і птиця, чи ні. «Кожна частина тіла має своє певне завдання, яке є для тіла менш або більш важливе. Завданням серця є розносити кров по цілім тілі, а з кров'ю дістаються до найдаліших частин поживні складники, які відживляють тіло. Завданням очей є приймати образи зі всього, що звірину окружає і це дає звірині самопевність, відвагу; лише звірина, яка добре видить, виконує свою службу. І так далі. Однак, щоби кожний член тіла виповняв свою службу, він мусить бути зовсім здоровий, бо ж нездоровий не сповнить своєї служби просто тому, що слабкий»⁴. Однак не тільки ушкодження внутрішніх органів через знущання з боку людей є шкідливим для здоров'я худоби, але й ушкодження шкіри. При тім ушкодження шкіри настає не лише через побиття, поранення і т. д., але й через недогляд. Найбільш видимі ознаки, наприклад, у корови — це зменшення лактації («замало молока»), скуйовджена шерсть, червона сеча, втрата ваги, пожовтіння очей, втрата апе-

¹ Зап. 20.07.2015 р. від Чернець Ганни Іванівни, 1924 р. н. в с. Прутів Снятинського р-ну.

² Зап. 20.07.2016 р. від Кобилянської Євдокії Федорівни, 1963 р. н. в с. Хмелева Городенківського р-ну.

³ Зап. 18.07.2016 р. від Синюк Петра Степановча, 1938 р. н. в с. Воронів Городенківського р-ну.

⁴ Зап. 18.07.2015 р. від Дробчук Марії Іванівни, 1935 р. н. в с. Залуччя Снятинського р-ну.

титу; у коня — це поява пітливості — «пóтом сі відкрила кобила», виділення з носа, погана витривалість, поява «розчесів» під хвостом, а сам хвіст «вичуханий і стирчить». «Це ознака того, що кінь має глисти»⁵; у свині — випрямлений хвіст, а має бути закручений, тварина в'яла, на ній виступають червоні плями; птиця має затуманений погляд, втрачає пір'я, або воно розчепірене, колір гребеня і вушок потемнілий, або, навпаки, зовсім висвітлений⁶. Якщо захворіла велика рогата худоба: кінь, вівці, кози, свині, то їх намагалися лікувати, а курей, гусей — ні, проте намагалися їх вигодувати при допомозі різних профілактичних дій. «Кури, гуси, качки — живуть природним відбором, хто сильніший, витриваліший, той виживе, але аби добре росли, треба малим давати яечко, трохи сиру, молоді кропиви, а щоб добре неслися — кропиви запарювати з крупою»⁷.

«Розпізнати, чи тварина є здоровою, чи хворою, набагато легше, ніж вирішити, що їй бракує»⁸. Отже, залежно від того, з якою хворобою мали справу, треба було застосувати відповідний засіб лікування, а щоб визначити, якою є хвороба, треба дослідити всі можливі причини захворювання.

«Коли тварина захворіє, то найперше треба згадати, що ти знаєш і вмієш робити сама, чи твої родичі, далі кличеш того, хто знається краще, а вже у важких випадках треба кликати ветеринара»⁹. Так відповіла нам одна покутська господиня на запитання, хто в селі займається лікуванням тварин.

Лікуванням тварин у селах Покуття переважно займалися старші у родині. Переважно це були чоловіки, які добре знали на худобі, особливо ті, що їй пасли. Як першими ліками були рослини, так першими лікарями були пастухи. Вони, перебуваючи коло черед, приглядалися до природи. А оскільки тварини вміють самі інстинктивно відшукувати собі ліки, пастухи могли дізнатися багато про дію зілля і першими почали їх використовувати. «Пастухи, яких

називали вівчарями, через довгі роки були єдиними лікарями» [6, с. 149]. Траплялися і «знаючі» жінки, які лікували словом, травами, в народі це звалось «фушерування». «Як корова напудиться, то терні спалюють в печі і примовляють, а що — я не знаю — на то кликали бабу»¹⁰.

В народній ветеринарії у багатьох випадках застосовувалися ті ж засоби, що й у народній медицині, у ній же ж поєднувалися і магичні дії, і раціональні методи. З усіх видів лікувальної магії найпоширенішою була словесна [5, с. 231]. На Покутті у багатьох селах були свої «бабки», «баби», «знахурки», «знаючі», яких кликали при потребі. «Головне, щоб корова не напудилася. А як напудиться, то спалювали терні у печі і примовляли...»¹¹. «Як переляк у корови, то місять жовту, тільки жовту глину на оцті і прив'язують компреси до колін, на лоба, і щось шепчуть до вуха»¹². «Відібрало молоко щось у корови, то кликали бабку. Вона казала принести залізо — серпи, коси, що було. Забирала то і казала йти гет. Щось собі там шептала над тим залізом і потім казала комусь викинути його на чотири сторони, не обертаючись, бо вся її робота піде намарно»¹³. Деякі із засобів лікувальної магії тісно пов'язані з народною медициною і є спробами раціонального використання сил природи і народних знань про неї. «Появилася на дійках у корови сонешниця, то був такий дід Шостак, який все знав, але дуже бідно жив. То я до нього, а він взяв з кошика від свяченого корінь водяної лілії, додав туди гречаного попелу і жиру якогось, зробив масть для дійок, щось над нею пошептав і сказав мастити»¹⁴.

Здавен збереглися у нашого народу звичаї і обряди, що здебільшого пов'язані з природним циклом та релігією. Цим селяни хотіли оберекти себе, своїх близьких і рідних, а також худобу і все господарство від злих сил. Вважали, що на Святий вечір дехто міг розуміти мову тварин.

⁵ Зап. 09.07.2013 р. від Федорак Параски Ільківни, 1929 р. н. в с. Коршів Коломийського р-ну.

⁶ Зап. 20.07.2015 р. від Никифорук Марії Михайлівни, 1943 р. н. в с. Княже Снятинського р-ну.

⁷ Зап. 21.07.2016 р. від Андріюк Марії Михайлівни, 1949 р. н. в с. Топорівці Городенківського р-ну.

⁸ Зап. 17.07.2015 р. від Чернець Ганни Іванівни, 1924 р. н. в с. Прутів Снятинського р-ну.

⁹ Зап. 20.07.2015 р. від Мамчур Марії Михайлівни, 1935 р. н. в с. Орелець Снятинського р-ну.

¹⁰ Зап. 21.07.2016 р. від Гнидюк Ганни Дмитрівни, 1925 р. н. в с. Уніж Городенківського р-ну.

¹¹ Зап. 20.07.2016 р. від Стойко Меланії Михайлівни, 1927 р. н. в с. Лука Городенківського р-ну.

¹² Зап. 21.07.2015 р. від Матійчук Стефанії Стефанівни, 1954 р. н. в с. Задубівці Снятинського р-ну.

¹³ Зап. 17.07.2015 р. від Чернець Ганни Іванівни, 1924 р. н. в с. Прутів Снятинського р-ну.

¹⁴ Зап. 19.07.2016 р. від Терешко Ольги Антонівни, 1936 р. н. в с. Чернелиця Городенківського р-ну.

Гарний був звичай, який зберігся до сьогодні, на Щедрий вечір, коли приходили з церкви зі свяченою водою, то йшли кропити хату і ціле подвір'я, мазали при тому хрести з рідкого тіста на дверях комори, хати й стайні від нечистого духа. Через спалену на воротах соломку та гілочку свяченої верби («шутки») переходила перший раз на пасовище худоба на свято Юрія. В цей день тварин прикрашали вінками із зілля. Біля садиби, на воротах або коло порога клали грудку землі — «кецку», в яку встромляли гілку терну. Це був «худоб'ячий оберіг».

У восьмий четвер від Великодня — у свято Євхаристії (Божого Тіла) освячують віночки з квітів розхідника, яким лікують хворих тварин.

«На першого Спаса або Маковея (4 серпня) освячують головки маку, яким обсіпають оселю і хлів, щоб уберегтися від злих сил і чарівників, які насилали мор на худобу, відбирали молоко у корів. Гарною традицією є, коли молоді після шлюбу насамперед йшли до стайні годувати корову, щоб вона звикала до нової господині та й корилася їй»¹⁵.

На початку ХХ ст. все частіше худобу почали лікувати більш раціональними методами, бо вже вміли визначати температуру тіла тварини, пульс, частоту дихання («віддиху»).

Завдяки спостереженням селяни зауважили, що умовою здоров'я худоби є також добра, здорова будова тіла. Отже, тварині треба дати можливість добре розвиватися і ніколи її не мучити, «щоби не ушкодити її на тілі».

У багатьох селах у більш заможних селян в досліджуваний період були певні інструменти і прилади (термометри, трубчасті («з вужиком» і прості) клізми, зівники, переважно металеві та ін.), завдяки яким можна було визначити і температуру, і зробити певні лікувальні маніпуляції без фахівця або до його приходу. Наприклад, ветеринарний нагляд у Снятинському повіті у 1900-х рр. здійснювали ветеринарні лікарі Стефан Янович і Володимир Добрянський [9, с. 578].

Досвід підказував, що температура, пульс, дихання є показником здоров'я тварини, і коли всі або один з цих показників є невідповідним, коли спостерігається відхилення від норми, — це вказує на захворювання.

¹⁵ Зап. 09.07.2013 р. від Федорак Параски Ільківни, 1929 р. н. в с. Коршів Коломийського р-ну.

Так господар, чи той, кого викликали («знаючий»), маючи термометр, міг виміряти температуру, знаючи, що у здорової корови має бути температура від 37⁰С до 38⁰С, у телятка — трохи вища; у здорового коня температура від 37⁰С до 39⁰С, у лоша теж трохи вища; в овець приблизно така сама, як і у корови, а от у кози вища — 40⁰С, що є нормою.

Завдяки спостереженням та постійній близькості до своїх тварин селянин міг спостерігати, що зі зміною гарячки в тілі пов'язана також робота серця тварини. Господар із с. Завалля пояснив, як можна визначити температуру тіла тварин за пульсом (знаючи норму) за 1 хвилину. «Ця справа вимагає певного досвіду. Отже, треба натиснути у корови найкраще на висках, у коня — посередині краю долішньої щоки або під лівою лопаткою, у овець, кіз — на зовнішній поверхні заднього стегна, почути пульсування і рахувати»¹⁶. Завдяки досвіду і народним знанням пороховано, що чим молодша тварина, тим у неї вищий пульс. Наприклад, щойно народжене лоша має пульс від 100 до 120 ударів за 1 хвилину, а старий кінь («огер») має пульс лише до 30; щойно народжене теля — від 90 до 135 ударів на хвилину, однорічне — від 55 до 70 ударів, а у дорослої корови великий проміжок — від 40 до 80 ударів; а от вівці, кози, свині мають майже однакову кількість ударів за хвилину — від 60 до 80 (с. Воронів). Звертали увагу і на те, яким має бути пульс — рівним і повним, повільним чи прискореним. Завдяки цьому могли визначити причину захворювання. Так, повільний пульс «буває при пошестях», довготривалій хворобі нирок, а також при отруєннях. Зовсім слабкий і непомітний пульс — кровотеча або близька смерть тварини. Прискорений пульс спостерігається при високій температурі тіла, при заразливій хворобі легень у корів, при хворобах грудей у коней, при чумці, черевних запаленнях, червінці у свиней.

Ще одним показником визначення здоров'я тварини є її дихання. Зауважили, що чим тварина старша, тим вона повільніше дихає. На одну хвилину припадає віддихів у: корови від 15 до 20, а у теляти — до 35, у коня — лише від 8 до 14, у овець і кіз — ще менше — від 12 до 20, а у свиней найменше — від 8 до 15. Знали, що прискорене дихання є при високій температурі, запаленні грудей, пошестях, хворобі серця,

¹⁶ Зап. 18.07.2015 р. від Дробчук Марії Іванівни, 1935 р. н. в с. Залуччя Снятинського р-ну.

отруєннях, в спеку, при вагітності. Але не тільки захворювання викликають прискорене дихання. Воно виникає у тварини при поганому догляді за нею, наприклад, коли вона знаходиться у непровітрюваній стайні, при тяжкій праці, без відпочинку, а також при споживанні великої кількості корму. А ще тварина інстинктивно відчуває зміни у природі, тому перед бурею у неї теж посилюється і пульс, і частота дихання.

Дбали селяни і про харчування тварин, адже час-то саме від кормів залежало здоров'я тварини. Здорово тварина має постійне бажання їсти. «Однак треба дивитися, чи худобина часом не має бажання поїдати незвичні речі, як от вугілля, камінці, шерсть тощо, бо то вказує, що щось в організмі не так»¹⁷. Зауважували також таке: коли тварина жує дуже повільно і довго, то це не обов'язково є ознакою погіршення здоров'я — причиною цього може бути й поганий стан зубів. А при недостатньому годуванні у молодих тварин на рогах і ратицях утворюються обручі. «Худобину і птицю треба годувати якісно»¹⁸. Наприклад, коли годувати її ячмінною соломкою з «гостиною» (полова, остюки), то «набиваються во-глони» (верхнє піднебіння біля передніх зубів) і утворюється запалення, набухання, сильне слиновиділення, втрата апетиту, а відтак настає упадок сил, зменшується кількість молока тощо. Свиням не можна давати трави, бо вона осідає у них в шлунок. Коровам не можна давати молодій мокрої конюшини, люцерни, бо їх від них здуває («тріскає худоба»). Кролям теж не можна давати мокру траву. «Щоб не слабла худоба і птиця — треба давати їй кропиву у всякому вигляді і завжди»¹⁹. «Свиням кропива — це перша рослина, яку дають їсти, треба, щоби свиня вижалася, тоді не буде у неї глистів»²⁰. Також не можна давати тваринам зброджених кормів, запліснявілого («зіпрілого», «цвилого») зерна, підгнилих буряків і гарбуза. «Їжа має бути свіжа, не холодна, незастояна»²¹. «Корові на пастівнику не мож-

на їсти шириці і лободи, бо не перетравлює і захи-ває нутро. Пастухи мають то пильнувати»²².

Велика увага відводилася годуванню тварин. Їжу давали також відповідно до віку чи стану тварини. Час-то це робили і з профілактичних міркувань. «Теляткам взагалі до двох місяців щівник (кінський щавель) по-трохи вливати до молока треба, а вже потім до води, щоб не було проносу»²³, «Малим індікам кришать па-гони молодій цибулі, а курятам — бурачину»²⁴; «по-лин чуть-чуть давали малим крілікам, щоб були здорові»²⁵; «малим телятам запарювали звіробій, аби не проносили»²⁶. «Як корова тільна, то треба давати до пійла в останній місяць тяжку настій кропу. Тоді фай-но виходить теля і корова добре очиститься»²⁷.

Відомо, що в довколишній природі тварини, пта-хи, взагалі звірі, шукають собі, крім корму, ще й ліки: «Тварина сама знаходить, що корисне, а наш кінь сам собі, як треба, щавій знаходить і їсть»²⁸; «та наші кури то там кропиву щипне, то деревію поскубає, а то й камінчики дзьобне — все на шлунок добре, самі знають, що треба»²⁹.

Якщо вже тварина захворіла, то найперше її уваж-но роздивлялися і визначали, чи це хвороба зовнішня, чи внутрішня. При зовнішніх хворобах потрібно до-кладно оглянути відповідне хворе місце, порівняти його з протилежною, здоровою стороною, встановити різ-ницю і лікувати: «побачили, що корова ціла, а щось не така, то треба послухати, як вона дихає, порухувати вену (пульс), як гноїться, і тоді допомагати їй»³⁰.

У своєму лікуванні господарі застосовували ма-саж, різноманітні компреси, інгаляції, розтирання,

²² Зап. 17.07.2015 р. від Романюк Романа Романовича, 1975 р. н. в с. Завалля Снятинського р-ну.

²³ Зап. 18.07.2016 р. від Б'єнь Євдокії Ільківни, 1919 р. н. в с. Воронів Городенківського р-ну.

²⁴ Зап. 19.07.2016 р. від Терешко Ольги Антонівни, 1936 р. н. в с. Чернелиця Городенківського р-ну.

²⁵ Зап. 22.07.2016 р. від Стойко Меланії Михайлівни, 1927 р. н. в с. Лука Городенківського р-ну.

²⁶ Зап. 22.07.2016 р. від Стойко Меланії Михайлівни, 1927 р. н. в с. Лука Городенківського р-ну.

²⁷ Зап. 18.07.2016 р. від Б'єнь Євдокії Ільківни, 1919 р. н. в с. Воронів Городенківського р-ну.

²⁸ Зап. 20.07.2015 р. від Никифорок Марії Михайлівни, 1943 р. н. в с. Княже Снятинського р-ну.

²⁹ Зап. 19.07.2016 р. від Корольчук Ганни Василівни, 1937 р. н. в с. Незвисько Городенківського р-ну.

³⁰ Зап. 18.07.2016 р. від Б'єнь Євдокії Ільківни, 1919 р. н. в с. Воронів Городенківського р-ну.

¹⁷ Зап. 17.07.2015 р. від Малофій Калини Романівни, 1920 р. н. в с. Устя Снятинського р-ну.

¹⁸ Зап. 17.07.2015 р. від Жукової Ганни Іванни, 1923 р. н. в с. Устя Снятинського р-ну.

¹⁹ Зап. 18.07.2016 р. від Б'єнь Євдокії Ільківни, 1919 р. н. в с. Воронів Городенківського р-ну.

²⁰ Зап. 18.07.2016 р. від Б'єнь Євдокії Ільківни, 1919 р. н. в с. Воронів Городенківського р-ну.

²¹ Зап. 17.07.2015 р. від Романюк Романа Романовича, 1975 р. н. в с. Завалля Снятинського р-ну.

подекуди проводили і хірургічні операції — «вирізування» новоутворень, наростів, кліщів тощо.

При запаленні м'язів, суглобів, опіках, відлежаннях, стовчненнях у коней тощо робляться компреси із дуже холодної води, води з оцтом та ін. Компреси провадяться у такий спосіб: береться шматок («кусник») полотна, добре намочується, викручується, прикладається на болоче місце і обмотується хустиною («катраном») або рушником — «мокрій рушник висихає, а тепла пара огріває болоче місце»³¹.

Коли необхідно досягти швидкої циркуляції крові, то проводяться масажі. Для цього беруть соломку, добре стискають в руках, щоб не драпала, скручують у віхті і «робиться розтирання». До розтирання застосовують камфорний спирт, горілку, «амоньяк» з олією тощо. Такі масажі добрі при «кольках», запаленні легенів та інших хворобах — «вони виганяють кров із середини назовні» (відбувається краща циркуляція крові).

При хворобах легенів, носа, горла добрими є інгаляції («дихання», «вдихання»). Для цього використовується стертий насінний порошок (т. зв. «потеруха»): всипається до довгої торби (з якої коні їдять обрік) та додається деяка кількість добре пахучого сіна, це скроплюється скипидаром («терпентиною»), а торба добре змочується окропом. Далі цю торбу закладають коневі на голову так, щоб ніздрі були сховані в торбі, що змушує коня дихати цією парою. Така процедура триває від 10 до 15 хвилин. «Опісля коня не можна виводити на холодне повітря, бо він може дістати запалення горла»³². Селянин з досвіду своїх пращурів, та й з власного, знав, що «ліки подають різним тваринам у різний спосіб». Наприклад, коням і коровам можна давати різні ліки, зокрема трав'яні вивари, чи настоянки. Такий лік вливається корові з пляшки з боку на язик, при цьому відтягується нижня губа. Коневі його треба влити просто до горла і потягнути за язик, щоб кінь проковтнув лік. Однак відразу застерігають: «коня за язик довго тримати не мож, бо вдавиться», або «дивіться, щоб кінь не відгриз шийки з пляшки»³³.

³¹ Зап. 21.07.2016 р. від Андріюк Марії Михайлівни, 1949 р. н. в с. Топорівці Городенківського р-ну.

³² Зап. 21.07.2016 р. від Гнидюк Ганни Дмитрівни, 1925 р. н. в с. Уніж Городенківського р-ну.

³³ Зап. 17.07.2015 р. від Романюк Романа Романовича, 1975 р. н. в с. Завалля Снятинського р-ну.

Навпаки, свиням рідкі ліки давати заборонено, бо при їх заливанні вони можуть відразу загинути. Свині можна давати ліки «смаруючи лопаткою витягнений язик». Ліки розводили рідким тістом (мука з водою, мука і олія), потовченою картоплею.

Вівці теж легко приймають ліки в тісті. При цьому вівцю ставлять між коліна і так дають їй лік.

Дуже цікаво визначали вік тварини чи птиці, адже від віку залежала кількість лікувального засобу. «Худоба від народження до часу «хісновання» з неї зветься молодник. Ітак: до скінчення першого року зветься — теля, опісля телиця або бичок. До паровання приходить вже з кінцем другого року, коли була добре годована»; «Від часу припущення до паровання бик називається бугай, а телиця, як породить теля — коровною первісткою. Корови, котрі не тільки і худоба, що їй не допускається до розплоду, називається ялівником»³⁴.

Вік худоби можна визначити по зубах до п'ятого року, «а опісля не вистарчать самі зуби — треба звертати увагу й на інше»³⁵.

Вік коня визначали за ступенем зтертості зубів, їх пігментації, але це тільки після трьохрічного віку, бо до цього у коня ще молочні зуби. У корови вік визначали за кільцями на рогах. Одне кільце — приблизно 1—1,5 року. «Коли корова є тільна, ріг росте слабше, а коли корова ялова, росте міцніше, через що постає згрубіння у вигляді перстень». Обчислюючи на рогах ті перстені, можна обчислити досить певно вік корови. Звичайно корова отелюється у півтора до трьох літ, отже: коли має один перстень на рогах, буде мати три роки, коли має два перстені — чотири роки. Коли є між двома перстнями більший відступ — значить корова була рік без теляти, «перебігла». Тоді цілий рік ріг ріс сильніше і постав подвійний відступ. Коли ж таких ширших відступів на рогах є більше, то це означає, що корова родить телят неправильно. Таке часте «перебігання» є вже хобою корови, бо це може бути спадкове у потомства, «тому такої корови не належить набувати». «Якщо ж поодинокі перстені є дуже близько себе і незначні, то це означає, що така корова покидує плід. Навпаки, сильно виступаючі перстені вважаються за знак доброї молоч-

³⁴ Зап. 17.07.201 р. від Романюк Романа Романовича, 1975 р. н. в с. Завалля Снятинського р-ну.

³⁵ Зап. 17.07.2015 р. від Малофій Калини Романівни, 1920 р. н. в с. Устя Снятинського р-ну.

ності. Крім того, вік старшої корови можна ще «пізнати» по вимені за довжиною дійок»³⁶.

Чим більші кігті у кроля, тим він старший. Вік когута визначають по шпорах, до року вони виростають від 0,5 до 1 см. Чим старіша курка, тим у неї гірше пір'я, грубша луска на гребені.

Оскільки потрібно було готувати ліки самим, треба було знати їх вагу, кількість, об'єм, щоб правильно розрахувати їх дозу. Селяни мали свої народні виміри («міри»), зрозумілі для них, наприклад, грудка, кулак, долоня, кварта, літр, горнятко, склянка, ложка. А було і так: «пригорща» (біля 15 г), «на два пальці» (біля 25 г), а ще були «дека і фунти».

До лікування тварин селяни підходили дуже серйозно і старанно. Ліки намагалися дозувати правильно, адже хотіли якнайшвидше вилікувати тварину. Для точності використовували ваги, але часто їх не було. Тоді їх виготовляли самі. Ось які ваги виготовляли в селах до 40-х рр. ХХ ст., а може і далі: «Візьміть дерев'яний патичок, або залізну штабку, довжиною біля 20 см. Рівно посередині перев'яжіть ниткою або тонким шнурком. До обидвох кінців прив'яжіть однакові невелику мисчину або тарільчик. Шнурок, який знаходиться посередині, прив'яжіть до чогось (наприклад, до кілка, що виступає зі стіни), але так, щоб ваги не торкалися нічого»³⁷. Встановлення рівноваги не становило труднощів. В такий спосіб господар мав готову малу вагу. Однак не в кожній хаті були відповідні тягарці до цієї ваги. Замість тягарців можна використовувати металеві монети: «Мій тато казали, а звідки то вони знали, я вже не скажу, що приміром монета в 1 гріш важила 1 грам, 2 гріші і 10 грішів — 2 грами, 5 грішів — 4—5 грам, а вже двозлотівка і однозлотівка — 10 грамів (маються на увазі польські гріші.)»³⁸.

З початку ХХ ст. у Галичині почали виходити українською мовою невеличкі книжечки-довідники з питань господарювання на селі. Це дало змогу письменним селянам розширити свої знання і розповсюджувати їх у провадженні сільського господарства, зокрема у лікуванні тварин, їх догляді, а та-

кож придбати в магазинах новостворених кооперативів необхідні лікарські засоби [11; 3]. Метою цих книжечок було звернути увагу господарів, як дбати про те, щоб тварини були здоровими, як розпізнавати зміни у їх поведінці або як допомогти їм в легких нездужаннях та надати їм першу допомогу «в наглих випадках».

У 20-х роках ХХ ст. крім «Просвіти», на теренах Покуття діяло товариство «Сільський Господар». Мета Товариства — «бути осередком для сільських господарів, приятелів сільського господарства, та дбати про піднесення добробуту українського народу через поправу сільського господарства і домашнього промислу у всіх галузях» [12, с. 3]. Шлях до реалізації поставленої мети лежав через «закладання» молочарських і торговельних спілок, кооперативів, крамниць... для закупу і продажу... «взірцевих господарств» (дослідних господарств), надання наукової і практичної допомоги сільським господарствам та організацію короточасних господарських курсів тощо [2, с. 254].

По селах почали «роз'їжджати» з доповідями досвідчені агрономи і ветеринарі зі Станіславова (Івано-Франківськ), Львова та інших місць щодо вирощування сільськогосподарських культур та догляду за худобою [1]. Лектори по можливості пропагували необхідні для місцевих господарств знання через розповсюджені ними вищевказані часописи, брошури, а також проводили екскурсії до показово-дослідницької господарської школи у с. Милуванні [2, с. 255].

Наприклад, на стіні, на дверцятах «креденса», у зошиті з записами про свою худобу добрі господарі завжди позначали таке: коли корова запустилася, коли отелилася, коли квочка сіла на яйця і т. д. Були і такі настанови:

«Не знущайся ніколи над звіриною і не муч її, але будь її приятелем.

Дбай за чисте повітря у стайнях і відповідний простір для кожної штуки.

Тримай в стайнях чистоту і винищуй усяку погань!

Подавай звірятам поживу і напій все в одній порі. Дбай про здоровий корм і чисту, не зимну воду, та подавай однакову кількість корму, яка б була вистарчаючою.

Тримай звіря у великій чистоті — це принесе вартість худоби та принесе тобі вдовolenня. При

³⁶ Зап. 17.07.2015 р. від Малофій Калини Романівни, 1920 р. н. в с. Устя Снятинського р-ну.

³⁷ Зап. 18.07.2016 р. від Б'єнь Євдокії Ільківни, 1919 р. н. в с. Воронів Городенківського р-ну.

³⁸ Зап. 17.07.2015 р. від Романюк Романа Романовича, 1975 р. н. в с. Завалля Снятинського р-ну.

очищуванню зверни увагу, чи може худоба часом не хора.

Жолоби і інший посуд, головню такий, з якого подаєш худобі їсти, вичищуй щодня, а охоронишся перед багатьма недугами. Перед доїнням мий старанно руки, дійницю і дійки!

Не муч звірини, для постраху не побивай. Взагалі батога до худоби вживай якнайменше; цим покажеш, що ти розумна людина, а звірина прив'яжеться до тебе і вона легко буде виконувати твої бажання»³⁹.

У заснованій в кінці ХІХ ст. бароном Яковом Ромашканом у Городенці рільничій школі теж проводилися заняття з догляду за худобою і кіньми, а також вчили першої допомоги хворим тваринам [8, с. 132]. Пояснювали, який має бути вигляд здорової тварини, наприклад, корови: «Голова — відносно легка, корова повинна мати широке чоло, легкі роги, тонкі вуха, цікаві, бадьорі очі, пряму носову частину, широкий рот, сильні щоки, ніжну і гнучку шию, яка повинна лежати в одній лінії з хребтом. Спина шій а «гребінь» не повинна бути захуда. Здвоєння шкіри з боків при долішнім краю шій виступає у не дуже випашеної худоби, а це вже дає змогу визначити захворювання худобини, адже, коли в тому рівці, перед грудьми, можна відчутти биття напухлої здвоєної жили (пульс), то це означає, що серцю щось заважає»⁴⁰. У корови звичайно має бути рівний і м'ясистий хребет: «Худоба не родиться з нерівним хребтом, а постає через погане годованне за молоду або від роботи, або корова кілька разів родила»⁴¹. У доглянутої корови лопатки повинні бути широкі, довгі, умірковано спадисті. У худоби, що стало перебуває в стайнях, бувають лопатки мало м'ясисті, короткі і сильно спадисті. Коліно (зап'ясток) має бути відповідно грубше, ніж дальша, нижча частина ноги. Частина ноги нижче коліна (долоня) повинна бути у корів не задовга і не груба.

Дуже уважно придивлялися до крижу. Він повинен бути рівномірно широким, м'ясистим, довгим і вищим від клубу лопаткового, адже, якщо криж зпере-

ду широкий, а до хвоста помітно вузький, «то це велика хиба, головню, при породах»⁴². «Коли ж криж спадає до хвоста долів, або остро на боки, означає лиху будову костей, недостачу м'язів, а відтак і погану майбутню молочність, таку корову не тримали»⁴³.

А ще звертали увагу на грудню клітку корови: «Груди повинні бути широкої будови, а ребра гарно опуклі і добре оброслі м'ясом. Якщо черво помітно обвисле, то це означає, що худоба від довшого часу хворіє або з прийманням корму щось не в порядку»⁴⁴.

Отже, на зовнішній вигляд худоби звертали велику увагу, адже з цього найперше видно було стан здоров'я, а відтак і користі з неї. Так само, як і на вигляд худоби, фахівці звертали увагу і на ліки, якими господар міг «якнайскорше лихові зарадити». Для цього вони рекомендували мати «у кожній хаті» домашню аптечку у випадку «наглого захворювання тварини».

І таки була невеличка аптечка. Господар з с. Прутів пригадує, що було у ній: «йодина, квас карболовий, квас борний, креаліна, нафталіна, олійка якась, сода, спіритус камфоровий, сіль глянберська, терпентина, може, ще щось»⁴⁵.

У 20—30-х рр. минулого століття «культурний світ» перейшов переважно на лікування аптечними медикаментами, а лікування «зіллями» майже припинилося, залишаючись лише у «глухих закутках, далеко від ветеринарів і аптек». Господарі часто останні гроші віддавали на лікування тварини, «бо то найважливіше твоє добро»⁴⁶.

Тогочасні ветеринарні лікарі зауважували, що хімічні медикаменти з аптек діють швидко, та «ліки-зілля», хоча діють повільніше, не отруюють організм, а лише зміцнюють. А що лікування полягає не лише в усуненні болю, але повинне і зміцнювати організм, то зілля є, безумовно, найкращим засобом у лікуванні «всіляких занедужань».

У народній ветеринарії, крім «зілля», вживали ліки тваринного походження, та ті, що виготовляли з мі-

³⁹ Зап. 07.07.2013 р. від Білик Марії Михайлівни, 1932 р. н. в с. Тишківці Городенківського р-ну.

⁴⁰ Зап. 19.07.2016 р. від Корольчук Ганни Василівни, 1937 р. н. в с. Незвисько Городенківського р-ну.

⁴¹ Зап. 19.07.2016 р. від Корольчук Ганни Василівни, 1937 р. н. в с. Незвисько Городенківського р-ну.

⁴² Зап. 21.07.2016 р. від Андріюк Марії Михайлівни, 1949 р. н. в с. Топорівці Городенківського р-ну.

⁴³ Зап. 21.07.2016 р. від Андріюк Марії Михайлівни, 1949 р. н. в с. Топорівці Городенківського р-ну.

⁴⁴ Зап. 17.07.2015 р. від Малофій Калини Романівни, 1920 р. н. в с. Устя Снятинського р-ну.

⁴⁵ Зап. 17.07.2015 р. від Чернець Ганни Іванівни, 1924 р. н. в с. Прутів Снятинського р-ну.

⁴⁶ Зап. 17.07.2015 р. від Чернець Ганни Іванівни, 1924 р. н. в с. Прутів Снятинського р-ну.

нералів. Так зване «зілля» виготовляли з рослин: трав, кущів, дерев. Іноді вживають тільки корінь або стебла, «бадилля», листя або цвіт, кору, насіння, плоди рослини, часто і цілу рослину. Подекуди дають сиру, щойно зірвану рослину, але частіше з неї готують ліки («лік»): навари, напари, настої, сушать. Одні рослини січуться («краються») перед, інші — після сушіння. Потім їх запарюють окропом або заварюють через кипіння на вогні, виварюють або труть на порошок. Це виготовляють мазі з рослинної олії та лікувальні пасти. У лікуванні використовують також попіл і навіть дим та пару. Наприклад, дим з паленого на вугликах насіння льону (*linum usitissimum*) діє проти простуди. Теляток, овечок заносили до хати і лікували.

Кожен господар намагався заготовити для лікувальних потреб найбільш знані в народі трави: кропива («жаруха» — *urtica dioica*), центурія (*erythrasa centurium*), кобиляк кінський («щавій» — *rumex acutus*), деревій (кривавник, кровник, кашка, крячка, кровавник — *achillea millefolium*), подорожник («дрясен», «дерес», «спориш», «курятник», «куряча-гусяча трава» — *polygonum anticulare*), які ростуть усюди та ін.

Деякі рослини вирощували на городах і полях, споживали як їжу, але при потребі використовували у лікуванні як людей, так і тварин. Наприклад, такі: аніс («аниж», «ганиш», «бедривець» — *pimpinella anisum*), гарбуз («диня», *cucurbita ura*), кмин («кминок», *carum carvi*), кріп (*foeniculum offic*), льон («лен» — *linum usitissimum*), буряк, капуста, картопля, жито, просо, овес.

Слугували в народній ветеринарії ліки з дерев і кущів: з білої берези (*betula alba*) — вживають відвар тільки з молодих або сушених молодих листків проти недуги сечових проходів, болях у нирках, «водянках», з липи (*tilia plathyphullas*) — цвіт — від кашлю, високої температури («гарячки»), споршковане вугілля з липи — проти здуття, дубові молоді галузки (*quercus species*), які виварювали і виваром лікували запалення матиці після породи корови, палені жолуді — при проносах і гнильцю у овець, вивар кори дуба — для компресів («при окладах») на рани, пухлини тощо.

А от таке «страшне» у народі дерево-кущ бузина використовувалося у лікуванні повністю, хоча із певною обережністю, певним страхом. «Бузина — не-

чисте дерево. Мій брат нарвав бузини на підстилку худобі, то йому сниться сон і голос каже: викинь туди, де нарвав, бо буде біда! Так і зробив. Більше не згадував про ню»⁴⁷. Бузина («бзина», «бозник», «базник», «банна чорна» — *sambucus nigra*) лікує здуття («пучність») у тварин: заварюють чай з квіток, для очищення шлунку слугує листя, варене в молоці, а також настій з кори, від проносу — сухі ягоди. Листябузини збирають навесні, квіти — у червні, ягоди, кору і корінь — восени.

А от з білої верби (*salix alba*) використовують тільки кору з молодого галуззя: її напар дають рогатій худобі, коням, вівцям, козам від пропасниці. Поточену кору прикладають на свіжі рани, це їх стягує, а попіл з верби вживають при виведенні бородавок.

Як і в народній медицині, у народній ветеринарії часто вживалися продукти згорання — попіл, сажа, вугілля як у лікувальній справі, гігієні, так і в магичних діях. Про це знали ще в давньоруський період [4, с. 53].

Часто збирали тільки квітки. Наприклад, братки польові («зозулька», «сирітки» — *viola tricois*) вживають в запарах як сечогінне, для очищення крові — внутрішньо, а зовнішньо — в компресах («при окладах») проти шкірних недуг і струпів; первоцвіт («божі пальчики», «первець» — *primula officinalis*) — запарюють і вживають при болях у шлунку, він очищує його, використовують первоцвіт також у компресах при болях суглобів і пухлин; волошка («блатат» — *centaurus cyanus*) — запаром з квіток промивають очі, а відвар застосовують при затриманні сечі у корів.

Власне волошки, а також буркун жовтий («боркун», «команиця», «окладник», «чимирник» — *melilotus officinalis*) і ще багато інших рослин є бур'янами, які ростуть у збіжжі, що само по собі знижує врожайність, у той же час є дуже добрими ліками. «Інколи його у збіжжі так багато, що приходить збирати самий буркун, замість збіжжя»⁴⁸. Настоянки з жовтих квіток буркуну в компресах прикладають при внутрішніх пухлинах, вузлах. Вони їх розм'якшують, а також ними промивають запалені очі.

⁴⁷ Зап. 10.07.2013 р. від Обушак Ганни Петрівни, 1939 р. н. в с. Мишин Коломийського р-ну.

⁴⁸ Зап. 06.07.2013 р. від Пилип'як Марії Ільківни, 1934 р. н. в с. Баб'янка Коломийського р-ну.

Для лікування використовують і дуже отруйні рослини. Наприклад, компреси з цілої рослини белладонни («вовчі ягоди», «погане зілля», «мадрибан» — *atropa belladonna*) вживають проти болів відходової кишки та при маточних болях у корів і овець, а краплі з настоєм ягід — атропін — закапують у зіниці при сліпоті у коней. Молочай («землезіль», «псяче молоко» — *euphorbium cyprislas*) вживають при відлежаннях, мертвих наростах — у вигляді пасти, а сік — при бородавках вимені.

Молочком чистотілу («зелемозень», «злекопар», «гладушник», «ластів'яче зілля», «чистець», «жовтий часник», «старадуб — *chilidonium maius*) смажують лишай і бородавки.

Добрий травник, знаючи дію певних рослин, у певний час їх збирає, вміло заготовляє і зберігає. Це спростовує народну думку, що всі зела треба збирати «на Івана» (свято Івана Купала), коли трави дістають магічну силу. Наприклад, деревій цвіте від червня до вересня, а збирати його потрібно тільки у серпні; дволітне коріння дягелю викопують весною, стебло і листя збирають у травні, на початку червня; коріння кобиляку кінського та його квіти заготовляють вчасно навесні або восени; листя лопуха виламують у серпні, а корінь викопують восени. Є рослини, які мають лікувальну властивість протягом усього свого природного росту, наприклад, подорожник, кропива, крокіс тощо.

При розладах травлення, здутті, болю шлунка у корови їй давали пійло з напару полину, дубової кори, кмину, звіробоя⁴⁹. Побутовав і такий метод при здутті шлунку: «вставляється палка у рот і прив'язується до рогів; розбивають стухле яйце і вливають його у рот корови, щоб викликати рвоту і почав працювати шлунок. Корову накривали чимось мокрим і примушували її бігати — моціон»⁵⁰, «давали кусочок солонини з'їсти, накладали на корову мокрий грубий мішок, видоювали її і до молока (приблизно 3 літри) додавали трошки погашеного вапна і заливали в рот корові. При цьому, за допомогою коликів і мотузки, прив'язаної до рогів, тримають рот корови відкритим, щоб була відрижка»⁵¹. «Щоб ко-

рова не здувалася, слід дати їй натще випити розсолу з квашених огірків»⁵². «Якщо забивається шлунок у корови, на двір не йде, то треба зварити 2 кг сушених кісток з вишні, додати 1 кг солонини старої, та ще й посвяченої на Великдень (кладуть на дно кошика великий пласт старого сала, щоб для всяких потреб родини на цілий рік був)»⁵³. Про стару солонину казали так: «Клади в пивницю, аби не пригодилося»⁵⁴. Також при здутті шлунка у корів, коней і свиней дають подрібнене вугілля з липи.

Як корову «здувало», то казали «Корова з'їла жука»⁵⁵. «Якщо вже визначено, що то біль шлунка (рубця) у корови, а ще є у неї апетит, то давали поїсти звареного червоного буряка з водою, заливали олію насильно, щоб викликати пронос. І обов'язково — моціон. Але якщо знають, що в шлунку є сторонній предмет, і таке буває, то при цьому рух заборонений. Тоді вже треба його (цей предмет) витягати»⁵⁶. Якщо ж, навпаки, у худоби пронос, то спинали його за допомогою наварів з дубової кори, трави «перерва», «щавію», бабки⁵⁷.

Коли корова чимось вдавилася («подавиться»), то цей предмет витягали зівником, якщо вже не можна було «намацати» (пропальпувати). Якщо пропальповувалося, наприклад, яблуко, то його просто розчавлювали руками, плеснувши сильно по ший з обох сторін. При цьому корові у рот вливають олію або відвар льону.

Хворим на «мотилицю» (захворювання центральної нервової системи) вівцям давали сирий тертий цукровий буряк, насипали в ніздрі перцю, щоб «вичихнути мотилицю»⁵⁸.

Дуже уважно селяни ставилися до родів у корів, допомагали їм. Наприклад, «якщо після родів корова не може вичиститися, то треба завчасно зібрати

⁵² Зап. 21.07.2016 р. від Андріюк Марії Михайлівни, 1949 р. н. в с. Топорівці Городенківського р-ну.

⁵³ Зап. 22.07.2016 р. від Стойко Меланії Михайлівни, 1927 р. н. в с. Лука Городенківського р-ну.

⁵⁴ Зап. 21.07.2016 р. від Андріюк Марії Михайлівни, 1949 р. н. в с. Топорівці Городенківського р-ну.

⁵⁵ Зап. 17.07.2015 р. від Романюк Романа Романовича, 1975 р. н. в с. Завалля Снятинського р-ну.

⁵⁶ Зап. 17.07.2015 р. від Романюк Романа Романовича, 1975 р. н. в с. Завалля Снятинського р-ну.

⁵⁷ Зап. 22.07.2016 р. від Стойко Меланії Михайлівни, 1927 р. н. в с. Лука Городенківського р-ну.

⁵⁸ Зап. 20.07.2015 р. від Никифорок Марії Михайлівни, 1943 р. н. в с. Княже Снятинського р-ну.

⁴⁹ Зап. 20.07.2016 р. від Кобилянської Євдокії Федорівни, 1963 р. н. в с. Хмелева Городенківського р-ну.

⁵⁰ Зап. 20.07.2016 р. від Кобилянської Євдокії Федорівни, 1963 р. н. в с. Хмелева Городенківського р-ну.

⁵¹ Зап. 22.07.2016 р. від Стойко Меланії Михайлівни, 1927 р. н. в с. Лука Городенківського р-ну.

води, а потім дати їй випити корові: далі до пів-відра теплої води додають долоню смальцю і 5 цілих яєць, трохи цукру, все це розкалатають і дають випити. Коли корова по родах сильно дується, то щоб не винула з себе утробу, треба заварити траву павутицю і дати навар теплим випити»⁵⁹. Взагалі господарі всіляко намагалися оберегти тільну корову і її майбутні роди. Для цього радили в останній місяць перед породом до пійла додавати настій з кропу: «Тоді файно виходить теля, і корова добре очиститься»⁶⁰.

Хворе спухле вим'я розтирали («розшаровували») старим салом, смальцем, «горівкою мастили», відваром живокосту. Тріщини замазували пастою, яку виготовляли з розтопленої жилиці, сметани і кореня кобиляка кінського («щавій»)»⁶¹. При запаленні вимені накладають у вигляді компресу листя з квашеної капусти («крижівки») або розтерте листя петрушки. Це рекомендували таку мазь: «масло, горівку, часник переварити, вистудити і нею мастити»⁶². Бородавки на вимені смарували соком чистотілу. У багатьох випадках вдавалися до такого засобу, як пускання крові. Його застосовували, коли корову здувало, при різних запаленнях у коней, що було дуже часто доцільним.

Хворих на запалення ратиць («храпак») овець лікували виваром із суміші кори вільхи, материнки, рум'янку, додавали трохи солі. У ньому мочили ногу тварини.

Відповідно до виду ран у тварин їх мастили пастою з живокосту, промивали, засипали відварами з дубової кори, чебрецю, рум'янку.

Часто траплялося, що на пасовиську могло тварину щось вкусити. При цьому використовували гірчицю (насіння), потовчену з оцтом. Цю суміш прикладали на вкушене місце. Дягель разом із живицею також лікує отруйні рани.

При наявності паразитів (воші у курей) їх омивали настоєм чемериці або петрушки, або посипали попелом («роблять ванни з попелу»).

Часто у свиней виникає «рожа» (підвищена температура, тварина в'яла, не їсть, лежить, по тілу чер-

вони плями, які при натисканні біліють). Її лікували так: «натирали свиню потовченим часником або оцтом, підстелювали під неї галуззя («хобза») і давали спокій»⁶³.

Є багато хвороб, на які хворіють і люди, і тварини, що пошестями «пройшлися» цілими країнами. Це чума, тиф, сибірська язва, туберкульоз, сказ, лептоспіроз тощо. «Чума появилася тоді, коли люди почали жити поряд з худобою, грілися біля неї»⁶⁴; «Почали люди приручати тварин, жити з ними і дуже багато людських хвороб від цього, від хвороби худоб'ячої»⁶⁵. Так пояснюють люди «пошесні» хвороби. Вважали: «Сибірка — то страшне. Трупи спалюють. То не лікується». «У нас в селі був «ящур», то не таке страшне, як сибірка. М'ясо можна їсти, але треба довго варити», — зауважували селяни⁶⁶.

Щоб вберегтися від пошестей, знаючі господарі шукали на межах, полях, між корчами бедринець («козлики», «бодринець» — *pimpinella saxifraga*), що цвіте дрібним білим, «зібраним у дашки» цвітом у липні і серпні. Його збирають і сушать. Тим сухим листям в час пошесті обкладали худобу⁶⁷. А ще оборювали цілі села, палили вогні.

Качата, гусятка дуже галасливі і рухливі. Часто це набридало господарям, а особливо, коли ще не випускали на водойми або якщо вони були відсутні. Щоб уникнути шуму («гелготіння»), вони вдавалися до такого способу: «насіпали до корму настій маківиння, ті поїдять, поп'ють і сплять, вже не кричать і сили набираються»⁶⁸.

Цікавими є «казки» (легенди) про домашніх тварин, які розповідають покутяни. Наприклад, про коня кажуть, що його не можна наситити, «бо коли Спаситель лежав у Вифлеємській стаєнці на сіні, кінь те сіно, незважаючи на те, що сіна було мало, їв. Тому за кару кінь завжди голодний» [7, с. 91]. А

⁶³ Зап. 07.07.2013 р. від Білик Марії Михайлівни, 1932 р. н. в с. Тишківці Городенківського р-ну.

⁶⁴ Зап. 19.07.2016 р. від Вербіцької Орісі Федорівни, 1925 р. н. в с. Стрільче Городенківського р-ну.

⁶⁵ Зап. 18.07.2016 р. від Б'єнь Євдокії Ільківни, 1919 р. н. в с. Воронів Городенківського р-ну.

⁶⁶ Зап. 18.07.2016 р. від Б'єнь Євдокії Ільківни, 1919 р. н. в с. Воронів Городенківського р-ну.

⁶⁷ Зап. 21.07.2016 р. від Гнидюк Ганни Дмитрівни, 1925 р. н. в с. Уніж Городенківського р-ну.

⁶⁸ Зап. 21.07.2015 р. від Матійчук Стефанії Стефанівни, 1954 р. н. в с. Задубівці Снятинського р-ну.

⁵⁹ Зап. 21.07.2015 р. від Матійчук Стефанії Стефанівни, 1954 р. н. в с. Задубівці Снятинського р-ну.

⁶⁰ Зап. 18.07.2016 р. від Б'єнь Євдокії Ільківни, 1919 р. н. в с. Воронів Городенківського р-ну.

⁶¹ Зап. 18.07.2016 р. від Б'єнь Євдокії Ільківни, 1919 р. н. в с. Воронів Городенківського р-ну.

⁶² Зап. 18.07.2016 р. від Б'єнь Євдокії Ільківни, 1919 р. н. в с. Воронів Городенківського р-ну.

«віл наїдається скоріше. Він обігрівав собою Боже Дитятко, а лягаючи, зітхає, то віл молиться»⁶⁹. За поведінкою півня спостерігали і визначали погоду: «він передбачає сльоту або сонце»⁷⁰, і є «єдиним барометром нашого селянина» [7, с. 94]. «Курка, як запіє, віщує нещастя»⁷¹.

В досліджуваний період, як вже було сказано, використовували і рецептурні ліки, які можна було купити в аптеках міста і в містечках. За нашими польовими матеріалами (експедиційні записи) чітко простежується: чим ближче село до міста, чим воно багатше, тим більше господарі довіряли свою худобу фахівцям.

В ХХІ ст. вирішальне значення має наукова ветеринарія. Та і тепер в селах використовують раціональні надбання народної ветеринарії, яка заслуговує на увагу, бо пройшла випробування часом.

1. ДАІФО. — Ф. 11. — Оп. 1. — Спр. 69. — Арк. 204.
2. Андрухів І. Тисмениця / Ігор Андрухів, Степан Гаврилюк. — Івано-Франківськ : Лілея НВ, 2008.
3. Баричко В. По більшим дохід з годівлі дробу / Василь Баричко, інженер // Бібліотека «Народної справи» «Рідне слово». — № 4 (16). — 1938. — Травень. — Львів : Видавництво Івана Тиктора.
4. Богоявленский Н.А. Древнерусское врачевание в XI—XVII вв. / Н.А. Богоявленский. — Москва, 1960. — С. 53.
5. Болтарович З.Є. Бойківщина. Історико-етнографічне дослідження / З.Є. Болтарович. — Київ, 1983. — С. 231.
6. Мандибура М.Д. Полонинське господарство Гуцульщини другої половини ХІХ — 30-х років ХХ ст. / М.Д. Мандибура. — Київ, 1978. — С. 149.

⁶⁹ Зап. 19.07.2016 р. від Корольчук Ганни Василівни, 1937 р. н. в с. Незвисько Городенківського р-ну.

⁷⁰ Зап. 17.07.2015 р. від Малофій Калини Романівни, 1920 р. н. в с. Устя Снятинського р-ну.

⁷¹ Зап. 17.07.2015 р. від Чернець Ганни Іванівни, 1924 р. н. в с. Прутів Снятинського р-ну.

7. Мрочко Фр. Ксавери. Снятинщина. Причинки до крайової етнографії / Мрочко Фр. Ксавери // Бібліотека видавництва «Снятин». — Ч. 3. — Частина перша. — Дітройт, 1977.
8. Смерчанський Р. Віків минулих твердь / Роман Смерчанський, Олександр Каглян, Іван Миронюк та ін. — Івано-Франківськ : Лілея НВ, 2014.
9. Снятинщина. Історико-етнографічний нарис. — Снятин ; Івано-Франківськ ; Львів, 2014.
10. Східна Галичина в 20-х роках // Золотий колос. — Львів, 1932.
11. Сявавко С. Дещо про лікування тварин / Степан Сявавко, старший ветеринар // Рідне слово. — № 9. — 1937. — Вересень. — Львів : Видавець Іван Тиктор.
12. Устав Краєвого Товариства господарського «Сільський Господар» у Львові. — Львів, 1928.
13. Chirowski D. Dziejmiast Tysmienicy / Chirowski D. — Lwów, 1938.
14. Rocznik statystyki Rzeczypospolitej Polskiej. Rok wydawnictwa IV. 1925/1926. — Warszawa, 1927.

Tetiana Fainyk

FOLK VETERINARY SCIENCE AT POKUTTIA

Local peculiarities of diseases prevention and treatment in domestic cattle breeding are given in research; some remedies, herbal medicines especially, are described; methods for some diseases treatment are under consideration; main criterions of the correct care for cattle and poultry; some data's about those, who were engaged in animals treatment are represented.

Keywords: Pokuttia, veterinary science, cattle, horse, poultry, folk customs, healing magic.

Тетяна Файнык

НАРОДНАЯ ВЕТЕРИНАРИЯ НА ПОКУТЬЕ

В исследовании подается локальная специфика лечения и предотвращения болезней в домашнем животноводстве; описываются лекарственные средства, особенно растительные; рассматриваются методы лечения определенных болезней; раскрываются основные требования правильного ухода за скотом и домашней птицей; подаются сведения о тех, кто занимался лечением животных.

Ключевые слова: Покутье, ветеринария, скот, лошадь, домашняя птица, народные обычаи, лечебная магия.